

III 402818

III 3131

GH. GHIBĂNESCU

Permanența limbii slavone
în țările române
ca rațiune juridică de stat

204677
49/1910
204677

⟨Extras din Anuarul Școlii Normale «Vasile Lupu» No.3⟩

BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI

Cota

Inventar

~~04/9244~~
C 337833

Biblioteca Centrală Universitară
"Carol I" București
III 402818
Cota.....

RC 7/2016

B.C.U. "CAROL I" BUCUREȘTI

C337833

DE ACELAȘ:

- No. 1) Gh. Ghibănescu, Catastihul Iașilor din 1755.
- No. 2) Gh. Ghibănescu, Catastihul Vămilor Moldovei din 1763.
- No. 3) Gh. Ghibănescu, Breasla mișellor și locul calicilor din Iași.
- No. 4) Gh. Ghibănescu, Sămile visteriei Moldovei din 1763.
- No. 5) Gh. Ghibănescu, Spița familiei Bădărău—Iași 1925.
- No. 6) Gh. Ghibănescu, O pagină din învățăământul particular (1839—1846), Iași 1927.
- No. 7) Gh. Ghibănescu, Familia Rășcanu, Iași 1927.
- No. 8) Gh. Ghibănescu, Divanurile domnești din Moldova și Muntenia în secl. XVI-a, Iași 1927.
- No. 9) Gh. Ghibănescu, Budgetul Moldovei pe 1853-1855 în paralelă cu sama visteriei Moldovei din 1821.
- No. 10) Gh. Ghibănescu, Permanența limbii slavone în țările române ca rațiune juridică de stat.

682943

GH. GHIBĂNESCU

Permanența limbei slavone
în țările române
ca rațiune juridică de stat

⟨Extras din Anuarul Școalei Normale «Vasile Lupu» No.3⟩

Biblioteca Centrală Universitară

București

Cota 04/0241

Inventar 337833

Permanența limbii slave
în țările române
ca mijloc pentru dezvoltarea

Permanența limbii slavone în țările române, ca rațiune juridică de stat.

1) Bătrânul profesor V. A. Ureche în prefața interesantă lucrare „Schize de istoria literaturii române“ (București 1885) scria în notă, vorbind de dieci; „S'ar face o frumoasă și utilă lucrare, dacă s'ar reproduce în facsimile câte o pagină din scrierea fiecărui diac din secolul 16—18. La dezlegarea câtor chestiuni literare n'ar servi asemenea operă?“ (pag. 113).

Numai când se va studia aparte fiecare diac în uricile scrise de ei, se va putea vorbi de sistemele literare ale timpurilor vechi, de influențele literare aduse prin oameni, de adâncimea culturii slavone și de continuitatea cancelariei slavone în cele două principate românești.

Regret că nu e locul într'un anuar și nici timpul de a ilustra cu toată erudiția necesară evoluția cancelariei slavone la Români, pentru a desprinde ideia sistemelor deduse din succesiunea diecilor, ca rasă, ca neam, ca școală literară, ca influențe externe.

Cancelaria Muntenă stătea sub o mai vădită influență bulgară-sârbească, pe când cancelaria moldovenească stătea direct sub o și mai mare influență rutenă-polonă. Intru aceasta ne-ar sluji materialul lexical, apoi fonetica și la urmă flexiunea gramaticală.

Diecii de divan spre deosebire de copiatorii textelor bisericesti, călugări în cea mai mare parte, erau ținuți să dea loc în largă măsură graiului viu al epocii, în care scriau, vârand în fraza slavonă cuvinte românești, fonetică românească, flexiuni românești, mai ales la genitivul singular și plural și chiar topică românească în fraza slavonă.

Și acestea le găsim încă în plin sec. XV!

2) *Faza curat slavonă* (sec. XV—XVI) Incepând cu secolul al XIV, în a doua lui jumătate și până în secolul XVII în întâia lui jumătate, ba cu rari excepții și către sfârșitul acestui secol, cancelaria a practicat pe toată linia numai limba slavonă în scrierea actelor oficiale de divan și chiar a zapiselor particulare, în care își făcea loc timid limba română cu începere de la 1520 încoace. Toți scriitorii acestor veacuri erau destoinici în mănuierea frazei slavone, fie că o posedau de acasă, ca străini de neam, fie că o învățau temeinic în școlile monahale sau numai prin practica cancelariei,

Iată un pomelnic sumar de nume de dieci în secolul XIV și XV:

a) *Moldova*. Iațco (1374 seqq.), Brătei logofăt (1404 seqq.), Grăd 1407, Neagoe grămătic 1424, Oanță grămătic 1423, Șandru grămătic 1445, Tamaș 1410, Isaia Grădovici 1414, Ion 1427, Căpici logofăt 1422, Ivașco Brataevici 1419. *Mihail grămătic* 1428, Ghedeon diac și pisăr domnesc 1432, Oancea diac 1433, Donici 1434, Iacuș pisăr 1431, Bărlici 1436, Mihai Oțel 1436, Ispășă 1448, Pașco diac, pisăr și grămătic (1436 seq.), Dienis log. 1438, Mihul pisăr și grămătic 1439, Hristofor grămătic și pisăr 1443, Luca diac 1443, Tador pisăr, diac și grămătic 1443 seq.), Iliș logofăt 1447, *Dobrul* diac 1451, Sima logofăt 1443, Vasco grămătic 1452, Gh. Sârbul cântăreț 1453, Toader Prodanovici pisăr 1453, Cristea și Vulpaș grămătic și pisăr 1452, Solomon pisăr și diac 1456, Petre Ardanovici 1458, Isaia Șușmanovici 1460, Stețko pisăr 1446, *Toma* 1457, Steful 1460, Ion Vladicin 1465, *Tăutul* diac 1464, Andreica 1466, Ilie Stravici 1468, Ioan 1467, Isaia diac 1471, Jurie 1471, Negrilaș 1472, Borcea 1472, Roman 1430, Ion Popovici diac 1487, Coste 1487, Teodor Popovici dascal 1484, Ion Bratulovici 1481, *Mateiaș* 1492, Sandu Crăjevici 1492, Alexa 1497, Vascan Vladicin 1492.

b) *Muntenia*, Mihail Giurgiu 1399, Baldovin 1413, Mihail logofăt 1418 (a scris când a venit tatăl dumisale din Ungaria), Gherghina logofăt 1422, Coico logofăt 1423, Nicola 1424, Calcea 1432, Mihăilă diac 1437, Ștefan Logofăt 1447, Dragomir gramatic 1451, Cristea 1452, Coman 1452, Radul gramatic 1458, Lațco diac 1466, Stan gramatic 1467, Stoica 1471, Albul 1472, Iov gramatic 1476, *Corlat* 1480, Caloian 1480, Drăgan 1481, Ionaș

gramatic 1482, Ceucuț gramatic, 1482, *Cârlig gramatic* 1484, Preda 1487, Dragoș 1487, Oncea 1492, Petru gramatic 1492, Drăgoi 1493, Cioicul gramatic 1493, Radul clucer gramatic 1493, Chisar gramatic 1494, Bran gramatic 1494, Stanciul gramatic 1498,

În Muntenia ca și în Moldova, credem, că în acest al XV-lea secol șeful cancelariei, care era logofătul, nu ajunsese a fi o personalitate politică, ci numai una administrativă, de cancelarie interioară a divanului domnesc. Prezența divanului a rămas în Muntenia *banului de Craiova*, și apoi s'a dat *vornicului* atât în Muntenia cât și în Moldova. Zicem aceasta, căci în seria logofeților divanurilor lui Ștefan cel Mare, nici unul n'are legătură cu treptele boeriilor. Așa *Dobrul logofăt* îl găsim din 1457, din ceia ce fusese *diac* și *pisar* sub Petru Aron Vodă. El stă logofăt până la 1468, *deci 11 ani*, când îi urmează *Tomă logofăt* (1468—1474), *deci 6 ani*, ridicat și el dintre *dieci-piseri-gramatici*, cum îl găsim între 1457—1468, șeful cancelariei fiind *Dobrul*, iar colegi în cancelarie având pe *Vulpaș*, *Iliaș*, *Șteful*, *Isaia Șuşmanovici*, *Ștefko*, *Isaia*, *Roma*, *Ion Vladicin*, *Andreico*, *Ion Popovici dascalul*, *Ivan Toader Prodanovici* și *Tăutul*.

De la 1474 îi urmează în logofeție *Ion Tăutul* (mg: *tot slovac*), și stă logofăt până la 1509, adică *tocmai 45 de ani*. În acest lung timp el a avut sub sine pe cei mai iluștri *dieci și gramatici*, iscusiți caligrafi, scriitori impecabili ca formă și au dat forma clasică în redactarea uricilor de divan. Cancelaria lui Ion Tăutul logofătul a fost cea mai renumită școală pentru dieci. Iată câteva nume ilustre: *frații Popovici*: *Ioan*, *Costică* și *Toader*; *Ilea Străvici*, un scoborător din vechii boeri *Stravicești*, *Vulpaș*, *Borcea*, *Roman*, *Ioan Bratulovici*, un urmaș al vechiului Bratul Viteazul, *Mateiași*, al căruia răstrănepot va fi marele logofăt al lui Vasile Lupul. Gavrilaš *Mateiași*; Vascan *Vladicin*, *Alexa Nebojateo* dând o serie de dieci până în sec. XVII. *Sandul Cârje* tulpina *Cârjeștilor* de mai apoi. Acest *Ioan Tăutul* logofătul prin lungă și rodnică sa carieră pe terenul politice externe — închinarea Moldovei sub Turci — a izbutit ca din simplu șef al Cancelariei să ajungă șeful politic al divanului domnesc — *Rada cea Mare* — căci după el se observă că logofeția mare nu mai era rezervată diecilor, ci boerilor cu ranguri politice. —, de oare ce *Isac logofătul* urmașul lui imediat (1511—1516) a fost visternic de la

1491—1511 *deci 20 de ani*; iar Trotușan logofătul de la 1516, a fost visternic *5 ani* între 1511—1516.

Din acești dieci s'au recrutat câțiva înalți demnitari ca Tău-tul, Mateiaș, Cârjă, ceiace arată că treptele cancelariei cereau de pe atunci o solidă pregătire de carte și că cei cărturari deprinși zilnic în cancelaria domnească se impuneau marilor boeri latifundiași sau guvernatori de cetăți, dar cam sfâdiți cu cartea!

Toți acești dieci ai secolului XV, au adaptat scrierea alfabetului cirilic la limba română, întrucât slovele duble și triple erau o piedică; iar *iusurile* au fost pururi prilej de frământare scriptică în scrierea curată și corectă a limbii române. Pe când copiatorii călugări de texte bisericești redau cât se poate de exact textul slavon, urmând evoluțiunea lui, pe terenul limbei slavone—fenomenul polnoglasiei, de pildă,—diecii de divan aveau a aplica la scrierea limbei oficiale alfabetul slavon cu toate greutățile lui în ceiace privește firea limbei române.

A cunoaște de aproape și în amănunțit în fiecare diac, caracterele sale literare ar fi a cunoaște evoluția limbei slavone în cancelaria română, unde românismele apar timide, rari, ceva mai des în uricile muntenești, unde românismele apar mai abondente, dovadă de un substrat românesc și mai vechi și mai compact.

Trecând în secolul XVI, seria diecilor ce scriau numai slavonește, e destul de mare. Și după nume și după scris, majoritatea lor sunt români, dar nu lipsesc și elemente străine, aduse în țară în măsura, în care elementele locale cunoscătoare în ale limbei slavone începuse a se rări. Iată o serie de dieci:

a) *Moldova*: Ion Popovici 1502, Mateiaș 1502, Toader 1503, Vascan 1507, Ion diac 1507, Dumșa Cozmin 1515, Mihuță 1518, Oanță 1518, Dumitru Popovici 1519. Mihail Crivescul 1525, Gr. Bogzovici 1528, Mihail Borra 1546, D. Vascanovici 1546, Mateiaș Stârcea 1547, Cristea Burlovici 1529, V. Buzdugan 1542, Luca Popovici 1546, Dimitrie Sturzevici 1550, Borcescul uricar 1531, Toma Cățălean 1532, Dumă Satiriovici 1518, Oanță 1518, Ion Margire 1528, Cracaliei Capotescul 1555, Ion Burlătulovici 1540, P. Popovici 1527, Gh. Ioanovici 1546, Gh. diac 1545, Toma Florescul 1545, Ion Dinguleț 1577, Vasco Sârbliț 1507, Mihuță 1521, Toader Darie 1528, Dumitrașco Cozmovici 1518, Lazor Golăe 1523,

Ioan Florescul 1537, Luca Sârbul 1540, Ion pisâr 1546, Pătraşco 1599, Gavril 1561, Andronic Hamza 1569, Simion Popa 1569, Ion diac 1570, Cristea Mustevici 1574, Ionaşco diac 1586, Ţiban 1586, Eremia Băseanul uricar 1589, D. Munteanul 1590, Popa uricar 1591, Dumitru uricar 1591, Arsene Nebojatco 1600.

b) *Muntenia*: Stan 1502, Stanciul grămătic 1504, Tudor grămătic 1505, Pătru diac 1510, Sin 1512, Stan *slovoustroitel* 1513, Voico diac 1514, Manole portar diac 1524, Stoian *slovoustroitel* 1525, Triful logofăt 1528, Tudoran 1529, Mogoş logofăt 1530, Nan gramatic 1531, *Coresi diac* 1533, Florea diac 1534, Oprea diac 1534, Grama diac 1535, Dumitru 1535, Voico diac 1536, Neagoe diac 1538, *Radul grămăticul* 1542, Stroe 1543, Ţalapi sin Horvat diac 1546, Vălcul diac 1546, Dobrotă grămătic 1548, Bratul 1548, Cuciulat *slovopisatel* 1549, Stoica diac 1556, Vlaicul Mihul 1556, Dragomir diac 1559, Badea 1560, Albul 1560, Manea 1562, Micul 1563, Galeş *mali diac* 1566, Condreş *malidiac* 1567, *Ganea diac* 1567, Vâsiia diac, Buta diac 1568, *Şain sin Iosif diac* 1569, Tatul 1570, Bercea, Ştefan logofăt 1570, *Vârnav diac* 1571, *Dücul diac* 1571, Vlad logofăt 1571, Şarban 1571, *Fiera diac* 1574, Neagoe *malidiac* Stanilă *malidiac* 1575, Stan grămătic, Badea logofăt, Şurin Iosipov logofăt 1576, Dară diac. 1576, Bogdan *malidiac*, Grozav diac 1571, Nicola. *Drăghici diac* 1579, Vasilie diac 1580, *Cazan diac*, Muşat 1581, Vălcul 1582, Bârcan diac 1583, *Bunea logofăt sin Coresi logofăt* (1583), Meico grămătic 1584, *Ion Gănescul diac*, *Răzmeriţă diac* 1587, Lupul, Neaniul 1588, Vălcul, Hamza diac 1589, Vas Mladian 1591, Danciul logofăt 1591, Tudor Vlăsean Corca, Voico grămătic 1592, Dan ot Buzeu 1594, Crăciun 1596, Nestor diac 1597, Ivan *star logofăt*, *Matei malidiac*, Teodor logofăt 1598.

Actele ieşite din divan în acest secol se diferenţiază cu totul în cele două ţări. Diecii moldoveni continuau tactica cancelariei lui I. Tăutul logofătul, pe când Diecii munteni dau actelor de divan acea înfăţişare de o scriere mai cursivă, cu prescurtări mai forţate şi mai dese, *cu acele multe românisme*, mai ales în arătarea semnelor hotară, că se simte cum mai toţi diecii erau ucenici eşiţi din şcolile noastre străvechi, sau dieci formaţi pe lângă cancelarie sub conducerea şefilor de mese din divan, întrucât se utilizează chiar numele de *malidieci* = (diac mic), star diac (diac

bătrân) *slovopisatel* (scriitor de slove). *slovoustroitel* (orânduitor de cuvinte=gramatic) și altele la fel.

3) *Faza slavo-Română* (sec. XVII). Cu sec. XVII se schimbă cancelaria. În locul limbei slavone ia locul limba română întâi timid și cu încetineală, mai apoi se înjumătățesc actele scrise în cele două limbi, iar în jumătatea a doua a acestui secol, documentele slavone încep să se rărească cu totul, rămânând numai limba română ca limbă de cancelarie. Această evoluție a cancelariei domnești s'a făcut sub influența tainică a vremii. Murind oamenii vechi, a murit și forma veche a culturii. *Starodiecii*, *ustroitelii* de cuvinte, *mali-diecii*, *slovopisătelii* și alții au dat locul diecilor, ce scriu numai în românește; dar trecerea aceasta s'a făcut nu din ordin domnesc, ci vremea a desăvârșit mișcarea, ce nevoia o născuse.

Pe terenul literaturii bisericești evoluția s'a făcut mai încet, căci nevoile de ritual nu atingeau interesele vitale ale oamenilor, cum atingea divanul domnesc. Cum la noi în biserică credinciosul creștin e pasiv, stă și ascultă fără să-și bată capul să înțeleagă cele cetite, atât preotul din altar, cât și dascălii de la strană puteau să *bogonosească* ori să *bozgorodească* cele ce se scriau în carte. Ignoranța clericilor în cele slavonești ale rânduelelor bisericești nu-i indrituia să dea pe românește, întrucât nici domnii, nici mitropoliții sau vlădicii țării nu năzuiau a schimba limba. Bilinguitatea textelor bisericești, mai ales din Psaltire din cărțile poporane ca *Efrem Sirul*. *Ion Scăriariul*, *Iosif* și *Varlaam*, apoi *Moliffelnice*, *Octoice* tipărite pe slavonește în plin sec. XVIII, arată că evoluția limbii slavone în biserică n'a mers paralel, nici mână în mână cu evoluția limbei slavone în cancelarie. Aicea se dădea integral cartea divanului ori în slavonește, ori în românește și diacul trebuia să scrie tot așa de curent în una și în alta. Cel dintâi domn din Moldova care dă cărți de judecată de ale divanului în românește este *Gaspar Grațian*, om străin de țară, de limbă și de tradiție-culturală; el a înlesnit să se scrie în limba țării cărțile ca să fie lumea mai înlesnită. Această la 1620.

Vom da listă de dieci de divan din cele două țări, pentru a ști care sunt primii scriitori oficiali ai limbei române în cancelaria domnească.

a) *Moldova*: *Nicoară* în 1601; *Eremia Băseanul* 1602, *Pătrașcu Boureanul* 1601, *Dumitru*, *Vădeanul* prin 1604, *Drăgan*

Tăutul 1601, Marcu Pepelea diac 1601, Arsenie Nebojatco 1606, Ion Focea uricar 1612, Ionașco logofăt 1615, C. Rotămpănescul diac 1617, Marmure uricar 1619, Stratulat Borăleanul uricar 1622, D. Fulger uricar 1623, Vasile Mânzul uricar 1623, Dobreanschi uricar 1625, Gh. Șaidir uricar 1628, *Evstratie treti logofăt* 1632, Ionașco Mânje uricar 1631, Cristea Damian 1622, Patrașco 1635, Cazacul 1635, Dumitrașco 1639, Tiron uricar 1645, Ianachi Plop uricar 1636, *Dumitrașco Șaidir* diac 1646, *Vasile Corlat* uricar 1648, Ionașco Isar uricar 1649, Gh. Arsene uricar 1651, *Pașcal Corlat* uricar, Ștefan Corlat uricar, Dumitrașcu Veisa uricar 1660, *Contăș logofăt* 1662, *Apostol Tecuci* uricar 1662 etc.

b) *Muntenia*. Radul logofăt 1600, Fiera logofăt 1600, Craclie diac 1600, Neagoe, Marcu logofăt 1601, Stoian logofăt 1601, Pantazi 1604, *Stan Săvescu star* 1604, Eremia 1604, Matei, Nistor 1605, Parascheva 1606, Gheorghe, Oancea al 2-lea logofăt diac 1607, *Pădure mali gramatic* 1608, *Mircea mali gramatic* 1610, Bran 1602. Gligorie mali gramatic 1613, Vâlcul 1606, *Lepădat* 1616, Nica 1617, Edoxie logofăt din Miros 1620, Mihalcea sin Parascheva, Șarban Dragomir 1620, Vartolomei Șarban din Hierești 1622, Dumitru 1623, Dragomir 1628, Manoli Grama, Udriște Năsturel din Hierești (Uriil) 1620, I. Stoica gramatic ucenicul lui Lepădat logofăt 1632, *Tudor Olănescul Stanciul* gramatic 1633, Soare logofăt 1635, *Stan spudeu* 1614, Tudor brat Dumitru mali logofăt spudeu 1624, Stoica Șerbanovici spudeu 1624, Soare logofăt 1625, *Stan spudeu* 1628, Părvul logofăt 1641, Dumitru logofăt 1644, Dima gramatic 1644, Dumitru mali diac 1647, Toma, din Cacova, Stoica Ludescul pisar 1641, D. Boldici 1651, Mareș Gheorghievici logofăt 1612, Stroe Soarevici 1617, Dim. Dumbravă 1659, Radu Gheorghievici 1661, Stoica Soarevici 1662.

M'am oprit la anul 1662, căci de și se mai găsesc sporadic...urice date în slavonește de cancelaria românească până cătră 1680, dar aceasta nu caracterisază o epocă. Cu jumătatea a doua a sec. XVII cancelaria domnească dă mai numai urice românești.

4) *Școala diecilor*. Cetitorul de originale slavo-române din secolul XV—XVII rămâne mirat de caligrafia ireproșabilă cum și de acuratețea textelor. Nici o greșală de limbă și de gramatică; ba ce e mai mult întrezărești o pregătire solidă a diecilor în ale scrisului atât în slavonește cât și în românește și se vede o sis-

temă în a scrie limba română. Așa diecii încep a se fixa asupra slovelor duble și triple. *Iusurile sunt reduse* și se capătă o valoare fonetică națională; ba unii din dieci încep a avea preferințe și întorsături de un arhaism literar, ce le face cinste și care trădează școala, la care au trebuit să învețe. Școalele erau în mănăstiri; acolo învățau întâi diferiții frați, care aveau aplicare spre o scriere mai frumoasă. Strana, pristolul cereau cărți cât mai multe și mai îngrijit scrise. Copiatorii se înmulțiau și arhivele mănăstirilor stau pline de zeci și sute de manuscripte *slavone, slavo-române și românești*. Apoi marii boeri unii cu aplicări spre cărturare își aveau și ei logofeții lor, cari le scriau pe izvoade curate manuscripte și religioase și istorico-morale. La toate aceste cărți și manuscripte cu caracter religios și literar școlile de pe lângă mănăstiri ne dădeau scriitori. Dar cărțile de divan unde le învățau diecii să le scrie?

Răspund pur și simplu: în cancelariile domnești. Când cancelaria domnească punea mâna pe un diac, pe un uricar sau pe un logofăt ori un gramatic mai cărturar era o datorie să fie ținut în slujbă cu anii, *el fiind un tehnician de specialitate*. Vârtejul politicei nu-l atingea pe un asemenea uricar, decât dacă el se lăsa furat prea mult de persoana ori a marelui logofăt ori chiar a domnului. Un diac ca *Ion Popovici* din sec. XV-lea, caligraf și conțopist iscusit subț Ștefan cel Mare a atras în cancelarie și a format și pe frații săi *Costea și Toader Popovici* și a înlesnit și fiilor săi *Dumitru Popovici, Luca Popovici și Petre Popovici* să fie uricari de divan. Acelaș lucru în Muntenia; un diac iscusit a fost *Stan Săvescu*, care a îmbătrinit, în cancelaria divanului din Muntenia, de i se dă numele de *star* = bătrînul.

Tinerii intrați în cancelarie ca practicanți învățau dela șefii lor iscusința scrierii hrisoavelor, deaceia acești tineri își ziceau; *spudeul, ucenicul, micul diac* (malidiac) *ățezătorul de cuvinte* (slovoustroitel = *gramaticul*). Unii din ei erau fii (*sin*), alții frați (*brat*), alții gineri (*zeat*).

Această precizare a noului diac era și o recomandare a lui în cancelarie în ochii șefilor. Cancelaria în însăși întocmirea ei slujia drept școală și adică: după ce divanul isprăvia de judecat o pâra, rămânea să se scrie uricul, cartea gospod. Atunci era așa obiceiul — „praxa” cancelariei. Domnul dădea ordin să se scrie actul. Și nu e act de divan, care să nu cuprindă fraza

tipică : *gospodinu reći, gospodinu cazal, gospodin veleal*—adică *a zis, a arătat, a poruncit*. Această frază se scria în a stânga rândului de jos. Cu un rând mai jos și la mijlocul feței era locul rezervat marelui logofăt, care dădea *învățătura și iscălia*. „*Vel logofăt ucil i iscal*“ a învățat și a iscălit. Aceasta înseamnă că marele logofăt, chiar după ce se ridicase la rangul de prim ministru, n'a încetat de a fi șeful cancelariei domnești. El ținea foarte mult la anumite formulare, care se păziau cu sfințenie. Practica cancelariei din Muntenia păstrase un anumit formular; cancelaria din Moldova păstrase un alt formular. Era o întrecere între acel fineret, ce furnica în cancelaria domnească : *frații, fii și ginerii* sau numai *ucenicii, spudeii* ai bătrânilor dieci, să învețe cât mai bine formularul, să-l scrie aproape fără greșală și să-l aplice apoi fără greș la anumite pricini. Când marele logofăt zicea în încheerea sa că a *învățat* (ucil) el era acela, care lua și adapta pricina nouă la vechiul formular.

Intrau în această adaptare : a) *părțile* venite la divan, vânzătorii și cumpărătorii sau inpricinații ; b) *obiectul* vânzării, numele moșiei așezarea sa, determinările sale geografice, cu toate hotarele, cari toate acestea constituiesc partea originală a uricului ; c) *prețul* vânzării în cifre și litere ; d) *întărirea* actului ; e) *lista* boerilor care adevereau actul ; f) *încheerea* cu numele logofătului și al diacului ; g) *punerea* peceții și iscălitura actului. În toate aceste *fapte nouă*, care se adaptau la formulariul cancelariei, lua parte direct marele logofăt, iar în lipsa lui—vănebitnost ego milost—învăța vornicul sau chiar hatmanul, noi cetim toate știrile de genealogiile familiilor boerești, de aici avem toate știrile de sate, de ape, de județe, *de pustiri* ; tot de aici știm de felul cum curgea proprietatea pe bătrâni, pe fracțiuni răzeșești, aici aflăm noi prețul lucrurilor, obiceiurile juridice, lista boerilor de divan cu ierarhiile lor ; în fine aici stă toată valoarea istorică, juridică, economică, geografică, financiară a uricilor.

Ce făcea acum diacul, grămăticul, uricarul, pisatelul, ucenicul, malidiacul, slovoustroitelu, slovopisatelul ? Formularul zice : *pis* = a scris. Cei aproape patru-sute de dieci dați mai sus pe secole și pe țară, aici îi găsim scriși ; ei formează evoluția școlilor de caligrafie în țările române ; ei au legat ani de ani, domnie, de domnie, pe lângă evoluția limbei, și firul istoric al statului *în acțiune*. După cum țarcovnicul de biserică prin prac-

tică ajungea cântăreț și chiar popă, cetind ca apa la Ceasoslov și Psaltire, așa și tânărul intrat în cancelarie prin practica cancelariei ca *spudeu*, ca *ucenic*, ca *malidiac*, rădica treptele slujbelor și putea râvni demnități în stat, dovadă numele lor, între care cetim mulți din ei înălțați în boerii, ori ei direct ori prin fii lor.

Și era riguroasă școala practică a cancelariei! Scrisul fiind o artă, nu se putea menținea în slujbă cărpacii condeului, cum îi găsim prin cancelariile inferioare ale isprăvniciilor, la preoții de țară, la diecii de isprăvnicii, la atâția scriitori mărunți, unde se sar litere, se sar silabe, se fac ștersături, ori adause printre rânduri; nimic din toate acestea la marele urice scrise în divan.

Divanul era cea mai înaltă școală de format scriitorii uricelor în slavonește și românește. A-i studia în amănunte în manifestările lor literare e treaba seminariilor de istorie și filologie de pe lângă universitățile noastre; însă până acum nicio lucrare de acest fel nu mijește la orizontul criticei românești, deși V. A. Ureche o cerea pela 1885!

5) *Diecii bilingvi*; înleleg prin aceasta pe acei dieci care duși de nevoile cancelariei trebuiau să scrie cu aceeași grijă și urice *slavonești* și urice *românești*, în jumătatea I a veacului al XVII diecii scriu mai mult urice sârbești, dar și *românești*; în a doua jumătate a sec. XVII diecii scriu mai mult urice românești, dar și sârbești. Așa diecii ca Șaidir, Ion Focea, Corlat, Enache Plop și alții au scris în două limbi; ceace arată destoinicia lor în ale cancelariei bilingve; ce a adus această necesitate de a se înlocui limba slavonă în cancelarie? Este ea rodul unei culturi naționale? Este ea rodul unei tendinți de deșteptere a conștiinței naționale? S'a dat ea în urma vreunei porunci domnești? *Eu cred că nu*. N'a fost în intențiunea nimăruia acest fapt, ci el a rezultat din evoluția statului și din largirea atribuțiunilor sale. Cu cât lumea s'a înmulțit și afacerile au curs mai mult la divan, cu atât s'a simțit nevoia de a nu mai necăji lumea cu scăderile limbei slavone, ci limba română s'a introdus în cancelarie ca o necesitate de fapt, nu ca un directiv teoretic.

6) *Epoca tălmăcitorilor de urice slavone*. Cătră sfârșitul sec. XVII s'a început a se simți nevoia de uricari, cari să știe a tălmăci uricele slavonești, întrucât între boerii divaniști, începuse a se număra mulți greci, prin influența centrului Țarigrădean,

cum și prin politica domnilor rădicați din boeri, cari și acești erau rădicați din oameni de starea mai de jos, ajutați fiind de împrejurări; nici unii nici alții n'aveau cultură slavonă. Se mai putea întâmpla ca ici pe colea câte un bătrân boer, sau bătrân uricar, să scrie uricul în curată slavonă sau să-l redacteze pe românește sub directă înrîurire a formularului slavon. Așa de pildă inversiunile atributelor erau dictate de topica slavonă: *a lor noștri boiari* = nașimi boliari, sau nașih boliarom sau diacul preocupat de modelul slavon să fie nedumerit de sinonimia cuvântului și să-l redea în textul românesc cu înțelesul greșit și cum a pățit Coreși, cu slavonul *tma*, care are înțeles și de *intunerec*, — de unde temniță — dar și de *miriade* = zeci de mii, formând numeralul nehotărât *intunecarece* de diavoli, în loc de *zeci de mii de draci!* Așa uricarii între 1680—1700, când s'au văzut să redea — pe românește expresia *praștiuratom* — răstrănepoții, au crezut că au a face cu slavonul *Praštu* = praștie, la fronde, și au format derivativul *imprăștiașilor*, cuvânt care m'a izbit în mod viu ca o greșală de traducere, greșată care am utilizat-o și eu în multe din traducerile mele, mai mult ca o arhaizare a sec. XVII. către sfârșit.

Până către 1750 găsim ca talmăcitori de urice slavone pe *Axinte Uricarul* 1710-1720, pe *Ion Buhuș* logofăt către 1701, *Ștefan Luca* visternicul, pe *Pavăl Rugină* Uricarul către 1715, pe *Gligorașco de visterie* talmăci către 1750, pe *Grigore Uricaru* fiul lui *Vasile Uricaru* către 1730, pe *Ion Bută* către 1717, pe *Simeon Cheșcu* Uricaru către 1742-1756, pe *Gheorghe Vrabie* către 1754.

Cum însă începuse a se falsifica textul multor urice slavone, mai ales la hotarele moșiilor, și cum se făureau chiar urice slavone false, divanul și domnii au început a se gândi să dea o deosebită atenție limbei slavone ca să se evite hotărâri nedrepte în divan și atunci vine C. Mavrocordat și întemeiază o școală slavonească de stat cu dascăli plătiți *cu câte 200 lei anual*, atât la Mitropolie cât și la Sf. Sava în Iași sau la Sf. Gheorghe vechiu în București. La aceste școli au funcționat dascăli de slavonește, — renumiți talmăci ca *Evloghie* dascăl tatăl și *Gheorghe* *Evloghie* dascăl fiul, *Procopie* dascălul; iar în București preutul C. Florea, care și-a legat numele de sute și sute de surete, adoptând și o sistemă de traduceri, punând în surete atât cât inte-

resa justiția, iar nici decum cunoașterea exactă a trecutului; de aceea se lăsau deoparte lista boerilor divaniști, se trecea peste încheerea cu blăstăm, se scurta formularul dela început, undese punea și data, uneori sărind și pe diacul cere a scris uricul, etc.

7) *Scoalele de slavonește*, In jumătatea a doua a secolului XVIII domnia organizează învățământul public, rânduint întâi *catehizări* pentru cei chemați a se face preoți, pentru a-i scoate numai din *ceasoslov* și *psaltire*; apoi a pus un dascal de *moldovenește* cu 100 lei anual, chemat a da la copii învățarea alfabetului, cetirea în primul loc și scrierea ca ceva auxiliar, la aceste clase elementare de moldovenește. S'au tipărit azbucoavne, ceasosloave cu slove mari și mici și s'au urzit chiar primele mijiri de gramatică, ca a lui V. Brașoveanu din Iași 1754; sau chiar a boerului Enăchiță Văcărescu din București 1787. Activitatea literară a lui Iacob I Putneanul se mărginește a publica scrieri slujind la ridicarea culturii preoților mireni prin catehizări. Apoi a pus un dascal de *slavonește* cu 200 lei pe an și un dascal de *Elinește*, cu 300 lei anual, care paradosia pe spudei toate epistimurile. Din asemenea clase de slavonește au esit, primii copiatori de condice, de documente, pe care tot C. Mavrocordat le impuse stăpânilor de moșii să le prezinte divanului, traduse, poslăduite cu originalul, iar primii scriitori de condice au crezut să copieze și textul slavon al uricului, scris însă cu o transcriere modernizată, cum e condica Litenilor din 1742. In locul vechiului obicei de a se aduce la judecată toate documentele în original, ceia ce provoca deteriorarea lor, ba și chiar pierderea multora din ele, apoi încurca pe boerii divaniști ca să le cerceteze, neînțelegându-le bine textul, s'a cerut ca să se aducă la divan condici; și azi sunt sute de asemenea condici, în care actele snnt date în ordinea cronologică, apoi distribuite pe moșii, pe sate, pe bătrâni chiar și pe seliști, așa că cercetarea lor în divan era mai înlesnită și hotărârea se putea da mai repede. Pentru actele mai nouă s'au întrodus *condicele de divan*, în care se treceau cărțile de judecată, anăforalele, ele formând azi valoarea istorică a depozitelor noastre publice.

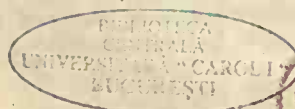
Ce importanță nu joacă astăzi condica lui Mavrocordat în cele peste 1500 cărți date de domnie pentru buna orânduire a țării! In această perioadă de tâlmaci oficiali și de dascăli la școalele slavonești avem o serie de uricari dascali: *Evloghie dascal* tatăl între 1750—1772, *Gh. Evloghie* fiul între 1772—1787,

Procopie dascal la Mitropolie între 1762—1775. Afară de acești talmaci oficiali se mai întâlnesc și alții pela isprăvnicii și episcopii ca *P. Stoianovici* agă talmaci 1779; *Căpitan Andrei* talmaci 1796. *Ieromonahul Pamvo* 1786, *Pavăl ot episcopi* a Hușilor 1780, *Vas. Cartul* 1797, *preotul Savin*; *Constantin pitar talmaci* 1810; *Ion Talmaciu* 1810, *Ierodiaconul Miron* 1802, *Ion Stratilat* talmaci 1803, *Ioan Iancu* ot visterie talmaci 1813, *Isaia Ieromonah* ot *Agapie* 1783.

Și în secl. 19 se mențin talmacii de divan, se îndreaptă multe din traduceri anterioare și apare rodnică persoană a lui *Pavăl Debrici* Polcovnicul ot Mitropolie între 1797—1817, *Ionifă Stamatie* pitarul între 1798—1816, *Natanail* ieromonah ot Neamț (1827) *Hrisantie* arhimandrit ot Golia 1830—1854 marele talmăcitor al actelor episcopiei sf. Spiridon din Iași, care a controlat toate traduceri marelui *Evloghie dascal*, *V. Sârbul* diortositor și talmaci 1813, *Scarlat Baraginov* 1842 *Ioan Vlădovici* paharnic 1847 *Costandri Leondari* sluger și poslăduitori a multe condice de divan 1817, *Vasile Știucă* ot Huși 1832, *Vasile Zotov* talmaciu departamentului pricinelor străine 1820, iar în Muntenia, de unde am date mai puține, cităm pe *Zaharia Nenovici* locuitor în mahalaua sf. *Neculae* din Șălari 1839.

Cu episcopul *Melhisedec* și *B. P. Hajdeu* intrăm în faza actuală a studiilor slavone, când prin influența lor culturală, cum și a lui *Gr. Tocilescu*, s'au organizat catedrele de slavistică de pe lângă facultatea de litere București (*I. Bogdan*), Iași (*Ilie Bărbulescu*), Cluj și Cernăuți. Un loc modest ocup și eu cu ale mele, *Surete și Izvoade* 20 volume, cum și *Ispisoace și Zapise* 10 vol. în care am avut prilejul a talmăci peste una mie de documente slavone cu începere dela 1400 încoace.

Astăzi studiile de slavistică stau în legătură imediată cu cercetările de limbă și de istorie națională, căci rațiunea juridică, care a motivat susținerea studierii limbii slavone în țările românești în plin sec. 18 încetase în zorile sec. al 19, când nu se mai cerea în susținerea proceselor de moșii citirea vechilor pergamente, căci se prea învechise lucrurile pentru a sluji ca motive de apărare în instanțele judecătorești. Cu latura istorică și lingvistică a cercetărilor slavistice la noi, vom contribui în o largă măsură la cunoașterea orientului, lărgind cu aceasta rolul nostru cultural în această parte a Sud-Estului Europei.

C-337-833

Din publicațiile D-lui Gh. Ghibănescu

a) ISTORICE

- 1) Originile Hușilor, (extras din *Bârladul*) Bârlad 1888.
- 2) Epilogul izvodului lui Clănău, (extras din *Uricar* XVII) Iași 1893.
- 3) *Uricar* vol. XVIII, XXIII, XXIV (colecția T. Codrescu) doc. slavo-române, Iași 1892—1894.
- 4) Documentul, studiu istoric și arheologic. (prefața la vol. XXIII din *Uricar*) Iași 1894.
- 5) Originile Iașilor, studiu istoric (extras din *Arhiva*) Iași 1904.
- 6) Ștefan cel Mare, studiu și doc. slavo-române (extras din *Arhiva* Iași 1904.
- 7) Personalitatea religioasă a lui Ștefan cel Mare (extras din *Viitorul*) Iași 1904.
- 8) Centenarul Socolei (extras din *Evenimentul*) Iași, 1904.
- 9) Schiță despre țiganii, după M. Cogălniceanu (extras din *Viitorul*), Iași 1900.
- 10) Opt urice slavone dela Ștefan cel Mare, Iași 1904.
- 11) Din trecutul bisericii române (Bisericile din Iași), Iași 1904.
- 12) Istoria unei moșii (Plotunești) în *Arhiva* I. 385.
- 13) Vlad Tepeș, studiu de critică istorică, în *Arhiva* VIII, 373.
- 14) O sută palme domnești, în *Arhiva* XIII, 154.
- 15) Târgul Ocna, studiu istoric, în *Arhiva* II, 593.
- 16) Vlad Vodă Călugărul în *Arhiva* VII, 121.
- 17) Surete și izvoade vol. I (1440—1572 Iași 1906—Vol. II (1433—1634) Iași 1907. Vol. III (1634—1653) Iași 1907.—Vol. IV (1488—1672) Iași 1907.—Vol. V (1423—1691) Iași 1908, =Vol. VI (1472—1715) (documente Muntenesti) Iași 1919; Vol. VII (Cuzestii) Iași 1912.—Vol. VIII (Racoviștești) Iași 1914—Vol. IX (Doc. Basarabene—Catargiești) Iași 1915.—Vol. X (docum. Râșcănești) Iași 1815, Vol. XI (doc. basarabene)—Iași 1922. Vol. XII (docume Doroholului), Iași 1923, Vol. XIII (doc. Româneștilor) Huși 1923.—Vol. XIV (documentele Șendricenilor, Dorohoi) Huși 1925. Vol. XV Documentele Vaslului, Iași 1926 Vol. XVI Documentel. Fereștilor (Vaslui) Iași 1926; Vol. XVII Documentele Drăcenilor (Huși), Vol. XVIII (Doc. slavo-române) Iași 1927; Vol. XIX (1546-1587), Iași 1927; vol. XX (1587-1619), Iași 1928, Vol. XXI supt presă.
- 18) Ispisoace și Zapise, vol. I p. I—1400—1600. Iași 1906—vol. I p. II 1600—1631. Iași 1907, vol. II p. I 1631—1641. Iași 1908, vol. II p. II 1641—1651. Iași 1909, vol. III p. I 1651—1663. Iași 1910, vol. III p. II. Iași 1914, vol. IV, p. I Iași 1915. vol. IV p. II 1692—1694. Iași 1915, vol. V p. I 1694-seq., 1921. vol. V p. II 1696-seq., Iași 1922 Huși 1924.-vol. VI p. I, documente Basarabene (supt presă).
- 19) Ponturile vămlor Munteniei 1827, (extras din Surete IV) Iași 1909.
- 20) Ideia Unirei, conferință (extras din *Opinia*) Iași 1909.
- 21) Breaslă Armenilor din Roman (extras din *Arhiva*) Iași 1910.
- 2) Istoria unui sat din Basarabia—Cobălele pe Nistru (prefața la vol. IX din Surete și Izvoade) Iași 1914.
- 23) Istoria Docolinei, (extras din vol. V. p. I al Ispisoacelor).
- 24) Catastihul vămlor Moldovei din 1755 (extras din *Ioan Neculce*) Iași 1922.
- 25) Catastihul Iașilor din 1755 (extras din *Ioan Neculce*) Iași 1922.
- 26) Th. Codrescu revistă istorică anul I Octombrie 1915-1916; No. 1 și 2 an II.
- 27) Roșieștii și apa Idriciului, studiu istoric (prefața la vol. V p. 2 Ispisoace) Huși 1924.

- 28) Breasla mișeilor și mahalaua calicilor din Iași, (extras din Ioan Neculce), Iași 1924.
- 29) Uricile satelor Bereasa, Grumezoaia, Grajduri, Drănceni, Fălcu, bis. armeniești din Iași și pomelnicul Cântemireștilor în fol volante).
- 30) Surete și izvoade, colecție manuscrisă de documente slavo-române în 60 vol. mari, cuprinde peste 80.000 documente.

b) LITERARE, DIDACTICE PEDAGOGICE

- 1) Școala privită prin prizma socială (extras din Gh. Lazăr) Bârlad 1887.
- 2) Învățământul primar în Bulgaria (extras din *Evenimentul*) Iași 1904.
- 3) Tradiția literară la Români, conferință Buc. 1890.
- 4) Gheorghe Lazăr, revistă de pedagogie și literatură (în colaborare) Bârlad 1887, 1888, 1889.
- 5) Gramatica l. române pentru cursul primar urban și rural, 3 ediții, Iași Tip. Dacia 1894—1904.
- 6) Gramatica l. române pentru clasa III și IV urbană, pentru divizia III rurală, București, Editura Șteinsberg, 1914.
- 7) Gramatica l. române p. cursul secundar, 2 vol. Morfologia și Sintaxa, Iași 1894.
- 8) Studiu critic anteproiectului legii Instrucțiunii, prezentat de d. Spiru Haret, Iași 1898.
- 9) Ținerea clasului, după A. Vesslot, Piatra-Neamț, 1899.
- 10) Baba Vodoaia și Dascălul Dumitrachi nugele, Iași 1892.
- 11) Școli normale din inițiativă particulară, Iași 1906.
- 12) Bârladul, ziar politic-literar, Bârlad 1888.
- 13) Gramatica limbii slavone, traducere din rusește după Colosoff Iași Tipografia Dacia 1900.
- 14) Glosarul psaltirei Schelane, (extras din *Vitorul* Iași 1001.
- 15) Glosar Slavo-Român, (extras din *Ispisoace* și *Zapise* vol. III p. 2), Iași 1914.
- 16) Din tralsta cu vorbe, Iași 1906. Ediția II în 2 volume, Iași 1924-1925.
- 17) Grafia Chirilică la Români, Bârlad 1888.
- 18) Leastă de Varlam Mitropolitul (extras din Arhiva), Iași 1914,
- 19) Articole politice și studii literare-istorice în următoarele ziare: „Vocea Tutovei”, Bârlad, „Bârladul” Bârlad, „Românul” Buc. „Lupta” Iași-Buc. „Evenimentul” Iași, „Sara” Iași, „Opinia” Iași, „Patria” Buc., „Ordinea” Buc., „Presa” Buc., „Gloria” Iași, „Ziua de mâine” Iași, „Jurnalul” Iași, „Poporul Huși”, „Arma” Iași și reviste: „Gheorghe Lazăr” Bârlad, „Arhiva” Iași, „Arhiva Genealogică” Iași, „Indrumarea” Iași, „Analele Literare” Buc., „Vitorul” și „Țara Nouă” Buc., „Școala Nouă” București „Școala Normală” Iași, „Ion Neculce” Iași, „Viața Creștină” Iași, „Revista Arhivelor” București, „Conștiința Națională” București, „Convorbiri Literare” (București), Zorile (Iași), Solia Moldovei (Iași).

VERIFICA
1957

BIBLIOTECA
CENTRALĂ

0,50 lei